

(1277-1279). Kandil ve Kadir gecelerinde temcîde çıkanların sayısı artar, temcîd okunurken minarenin altında toplanan insanlar okunan temcîd hakkında yorumlar yaparak âdeta bir mûsiki meclisi oluştururlardı. Üç aylarda düzenli biçimde sürdürülen temcîdin üç aylar dışında özel gecelerde okunduğu yerler de vardır.

Temcîd şu şekilde icra edilir: Bir kişinin, “Yâ hazreti mevlâm” şeklindeki girişinden sonra üç defa kelime-i tevhid çekilir. Ardından peygamberlerden bazılarının ismi zikredilir ve Hz. Muhammed’e salâtü selâm getirilir. Daha sonra Allah’ın isimlerini ihtiva eden Kur’an âyetlerinden biri okunur; bunu bir beyitten ibaret münâcât veya na’tın okunması takip eder. Hep birlikte “ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn” denilip ardından bir kişi tarafından fâtiha çekildikten sonra yine bir kişinin, “Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin ...” (...) veya “Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yâsifün ...” (...) diye başlayan âyeti okumasıyla temcîd sona erer. Ramazan ilâhilerinde olduğu gibi temcîdlerin güftelerinde de ramazanın ilk on beş gecesinde “merhabâ yâ şehri ramazan merhabâ!”, son on beş gecesinde “elvedâ dost elvedâ!” ifadeleri kullanılır.

Rast, uşşak, segâh, hicaz, nevâ, hüseyinî, acem, acem-aşiran, eviç, muhayyer, şehnaz gibi makamların normal seyri takip edilerek icra edilen temcîdler ilâhi veya tevşih şeklinde bestelenmiş olmadığı için her gece ayrı makamda okunur, başından sonuna kadar bu makam üzerinde devam ederdi. Bazan nihâvend ve sûzinak ilâhilerin de okunduğu olurdu. Suphi Ezgi, Sünbülî Dergâhi zâkirbaşısı Hoca Fehmi Efendi'den kaydettiği bir temcîdin notasını yayımlamıştır (bk. bibl.).

Temcîdler, İstanbul'da önceleri Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî ve Nasûhî dergâhlarında okunmaya başlanmıştır. Hüdâî Dergâhi'nda her pazartesi ve cuma gecesi temcîd okunması âdetini bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî ihdas etmiştir. Ayrıca İstanbul Tophane'de Kâdirihâne Tekkesi'nde, Kocamustafapaşa'da Sünbül Sinan Dergâhi'nde, Cerrahpaşa'da Oğlanlar Tekkesi'nde, Eyüp Sultan Camii'nde, Karagümürük'te Hırka-i Şerif Camii'nde, Eğrikapı'da İvaz Efendi Camii ve Tekkesi'nde temcîd okunmaktaydı. Süleymaniye Camii'nde sadece ramazan gecelerinde, Çengelköy Havuzbaşı'nda Kâdiriyeye'den Şeyh Nevruz'un tekke ve camisinde kandillerde temcîd okunduğu nakledilir.

Dini mûsikinin birçok formunda olduğu gibi temcîd de Anadolu'da daha basit bir şekilde icra edilmiştir. Çorum bölgesinde okunan bestenigâr temcîdin güftesi Eşrefoğlu Rûmî'ye aittir. “Mevlâm, dâim Allah” sözleriyle başlayan ve, “Kamu aylar kamu yıldız / Âh ederim gece gündüz” güftesinin okunmasının ardından ramazanın ilk on beş gününde, “Şükür yine geldi mâh-ı mübârek”, son on beş gününde “Yöneldi gitmeye yoktur karârı” güfteleri muhayyer kürdî makamındaki melodinin üzerine okunarak temcîde ilâve edilirdi. Bazan temcîd ilâhi ve na'tlarla uzatılabilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm: Kitâbü's-Salât*, İstanbul 1326, s. 50; Suphi Ezgi, *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcîd-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 4-7; a.mlf., *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 67-72; Nuri Özcan, *Onsekizinci Asırda Osmanlılar'da Dini Müsiki* (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, 19-20; Recep Tural, *Türk-Din Musikisinde Na't, Tesbih ve Temcîdler* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Cemaleddin Server Revnakoğlu, “Minare Musikimizde Temcîd'ler”, *Tarih Konuşuyor*, sy. 36, İstanbul 1967, s. 2996-3000; Pakalın, III, 451 (Çorum'da temcîdle ilgili bilgiler Hâfız Receb Camcı'dan alınmıştır).

UBEYDULLAH SEZİKLİ

TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI

Yazma veya basma eserlerin herhangi bir yerinde kime ait olduğunu belirten kayıt.

Temellük ve tesâhüb kayıtlarının ne zamandan beri kitaplara konulduğu bilinmemektedir, ancak bu kayıtların kitap tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Matbaanın icadından önceki dönemlerde kitaplar büyük emek ve masraflarla elde edildiğinden çok değerliydi ve bir kitaba sahip bulunmak bir imtiyaz sayılırdı. Bu sebeple kitapların başkasına intikal etmesini önlemek amacıyla bazı tedbirlere başvurulmuştur. Ortaçağ Avrupası'nda belirli sayıda kitaplar sadece önemli merkezlerin kütüphanelerinde yer alır ve çalınmaması için zincirlerle raflara bağlanırdı. İslâm dünyasında daha ilk asırlardan itibaren başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere çeşitli alanlarla ilgili kitapların yazılmasından sonra bunların sahipleri, kitaplarına değişik dillerde ve farklı ifadelerle bazı kayıtlar yazma ve işaretler koyma ihtiyacı duymuşlardır. Bu tür kayıtların İslâm coğrafyasının değişik yörelerinde birçok şekli bulunmaktadır. Bunların belli başlılarını şöylece sıralamak mümkündür:

تملك الفقير ٠٠٠ دخل في نوبة ٠٠٠، دخل بملك الفقير، كتبه الفقير الحقيق ٠٠٠ في سنة، انتقل إلى الفقير، ثم انتقل إلى، إستحبه العبد الفقير، استصحت، من كتب الفقير الحقيق، من تملك العبد الفقير، مما ساقه سابق التقدير إلى سلك ملك الفقير، في نوبة كاتبه ٠٠٠ في سنة، مما دخل في نوبة العبد الفقير، من جملة كتب الفقير، برسم ٠٠٠ صاحبه ومالكه، صاحب هذا الكتاب، مالك اين كتاب، صاحب اين كتابك، اين كتاب مال ٠٠٠ است، خريدم اين كتاب را، اين مجموعه از آن ٠٠٠ است، بو كتاب صاحبي.

Temellük ve tesâhüb kayıtları önemli tarihi ve biyografik bilgiler içermesinin yanında kitabın macerasını da ortaya koyabilir. Meselâ Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2105 numarada kayıtlı *Divân-ı Kebîr* yazmasının başında, “Sâhibühü es-Sultân Bâyezîd b. Muhammed Han hullide mülkühü” kaydı bulunmakta ve hemen altında “Bâyezîd b. Muhammed el-muzaffer dâimâ” ibaresini taşıyan mühür yer almaktadır. Bu kayıtlar, eserin Yıldırım Bayezîd'in kitapları arasında olduğunu ve oradan Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ne intikal ettiğini göstermektedir. Aynı kütüphanede 1692 numarada kayıtlı Yâr Alî-i Şîrâzî'nin (ö. 812/1409) *Leme'hât* adlı Farsça eserinin başında birkaç temellük kaydından başka Konya Âsitânesi postnişini II. Bostan Çelebi'nin (ö. 1117/1705) “Min kütübü'l-abdî'l-fakîr Bostân b. Abdülhalîm el-Mevlevî” kaydı mevcuttur. Yine bu tür kayıtlar kitap sahibinin sosyal durumunu, mesleğini, meşrebini ve kimliğini gösterebilir. Bunun bir örneği, yine Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 85 numarada kayıtlı *Câmi'u'l-esrâr* adlı tamamlanmamış Arapça tefsirin başında yer alan, “Temellekehü el-fakîr ileyhi sübhânehü ve teâlâ eş-Şeyh Halîl Baba b. eş-Şeyh Kâsım Baba min Hulefâ-yi Hacı Bayrâm-ı Velî kaddese'llâhu sırrehü'l-âli” şeklindeki kayıttır. Yazma bir kitap hükümdar veya şehzadenin kütüphanesine intikal ettiğinde üzerine genelde başkası tarafından temellük kaydı yazılır. Bu kayıtlar bazan siyasî tarih, edebiyat tarihi ve kültür tarihi açısından bazı ipuçları verebilir. Meselâ Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Fâtih, nr. 2888) *Mağâlât-ı Şems-i Tebrîzî*'yi 789 (1387) yılında temellük eden Müstencid b. Sâti' b. Hasan el-Mevlevî, bu yazmanın Sultan Veled'in halifesi Hüsâmeddin Hüseyin oğlu Muhammed Münecim tarafından Gevher Şad adlı bir hattata yazdırıldığını, Hüsâmeddin Hüseyin ve oğlu Muhammed Münecim'in kendisinin üstadı olduğunu temellük kaydında belirtmektedir. Müstencid ise 805'te (1402) Timur'un ölümüyle yerine geçen oğlu Halîl Sultan'ın Anadolu'ya gitmesine izin verdiği kimsedir.

TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI

İbn Sîrîn'in *Ta'birü'r-rû'ya* adlı eseri üzerindeki bir vakıf kaydı (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 466, vr. 1^a)

Vakıf Kaydı. Yazma veya basma bir kitabın şahsî mülkiyetten çıkarılıp herkesin kullanabilmesini sağlamak amacıyla konulan kayıttır. İslâm dünyasında eski dönemlerden beri cami, medrese, dergâh ve umumi kütüphanelere kitaplar vakfedilir, bunlara ayrı ayrı kayıt konulurdu. Bazan çok sayıda kitabın vakfedilmesi durumunda vakıf kaydı bir mühür halinde kitaplara basılırdı. Hükümdar veya devlet ricâlinin vakfettiği kitaplardaki kayıtlar böyledir. Vakıf kayıtları, temellük kayıtları gibi istinsah tarihi taşımayan yazmaların hangi tarihte istinsah edildiği hakkında bir fikir verir. Bu kayıt eserin 1^a yüzünde mutlaka bulunur, ayrıca çeşitli sayfalara yazılırdı. Vakfiyelerde kitapların korunması, dışarıya çıkarılmaması ve başkasına verilmemesi gibi hususlar ayrıntılı biçimde belirtilir, bu şartlara uyulması gerektiği ayrıca ifade edilirdi. Bazan hiçbir açıklayıcı bilgi verilmeden sadece “وقف” kelimesi yazılırdı. Bazan da vakfiye oldukça uzun bir metin halinde yazılıp şartları açıklanırdı. Bunun örneklerinden biri, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde 2069 numarada kayıtlı Şemî'nin *Şerh-i Mesnevî*'sidir. Yazmanın 1^a yüzünde yirmi dört satırlık bir vakfiyede bütün şartlar sıralanmıştır. Bilhassa cami ve medrese gibi umuma açık yerlere vakfedilen kitapların hemen her sayfasına “vakıf” kelimesi yazılırdı. Bu şekilde vakfedilen değerli birçok yazma kitap belli dönemlerde

camii, medrese, dergâh ve kütüphanelerden çıkarılmış, başkalarının eline geçmiş, hatta yabancı ülke kütüphanelerine intikal etmiştir. Bazı kitap vakfiyelerinde hem vakfedenin hem şahitlerin adları kayıtlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Maḳâlât-ı Şems-i Tebrîzî, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2888; Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2105, vr. 1^a; Yâr Alf-i Şîrâzî, *Lemeḫât*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1692, vr. 1^a; Şemî, *Şerh-i Mesnevî*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., TY, nr. 2069, vr. 1^a; Muhsin b. Süleyman el-Gürânî, *Câmî'u'l-esrâr*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 85, vr. 1^a.

ORHAN BİLGİN

TEMERRÜD ALİ PAŞA

(ö. 980/1572)

Osmanlı beylerbeyi.

Aslen Bosnalı olup devşirme olarak Enderun'a alınmıştır. Belirlenen ilk görevi 941 (1534) yılındaki gurebâ-i yesâr ağalığıdır. Daha sonra gurebâ-i yemîn, Zilkade 942'de (Mayıs 1536) ulûfeciyan-ı yesâr ağalığına getirildi. Safer 943'te (Ağustos 1536) ser-ulûfeciyan-ı yemîn, ardından küçük mîrâhur, 14 Zilkade 947'de (12 Mart 1541) büyük mîrâhur oldu. 14 Muharrem 948'de (10 Mayıs 1541) yeniçeri ağalığına tayin edildi ve Budin seferine katıldı. Ardından beylerbeyilik verilerek taşra görevine tayin edildi. Erzurum Beylerbeyi Mûsâ Paşa'nın 950'de (1543) Gürcüler'le yaptığı mücadelede şehid düşmesi üzerine Erzurum beylerbeyiliğine getirildi. Diyarbekir Beylerbeyi Hadım Ali Paşa ile birlikte Gürcüler'e karşı başarılı bir harekâta bulundu. Beylerbeyiliği esnasında Erzurum'un imarına çalıştı, Gürcüler'e ve İran'a karşı şehrin savunması için tedbirler aldı. 955 (1548) yılı başlarında Karaman ve 8 Muharrem 956'da (6 Şubat 1549) Bağdat beylerbeyiliğine ta-

yin edildi. Bağdat beylerbeyiliği sırasında Basra'da eşkiyalık yapan Araplar'ın üzerine sevk edildi. İsyanı bastırıp âsilerin elindeki kaleyi teslim aldı. Basra'da Osmanlı hâkimiyetini sağladıktan sonra Bağdat beylerbeyiliği vazifesine döndü. Mahallî beylerin meseleleriyle uğraştı.

Bağdat'ta yaklaşık üç yıl görev yaptı ve ardından Sivas beylerbeyiliğine (Rum beylerbeyiliği) getirildi (28 Zilkade 960 / 5 Kasım 1553). Eyalet askeriyeye Nahcivan seferine katıldı. Bu görevi esnasındaki en önemli olay Şehzade Bayezid isyanıdır. Bu isyanın bastırılması için uğraştı; şehzadenin mağlûp olması üzerine onu diğer beylerbeyileriyle birlikte İran'a kadar takip etti.

12 Şâban 967'de (8 Mayıs 1560) Sivas beylerbeyiliğinden azledilen Ali Paşa 16 Cemâziyelâhir 968'de (4 Mart 1561) hacca gitmek için izin aldı. Hac dönüşü bir süre İstanbul'da ikamet etti. 7 Safer 971'de (26 Eylül 1563) Lala Mustafa Paşa'nın yerine 1.300.000 akçelik has ile Erzurum beylerbeyiliğine tayin edilinceye kadar bir görev üstlenmedi. Bu dönemde İran sınırının tashihi için uğraşırken 2 Zilhicce 971'de (12 Temmuz 1564) Anadolu beylerbeyiliğine nakledildi; 9 Receb 972'de (10 Şubat 1565) tekrar Erzurum beylerbeyi olarak görevlendirildi. Bu görevdeyken 20 Muharrem 980 (2 Haziran 1572) tarihinde vefat etti; cenazesi Tokat'a götürülüp burada inşa ettirdiği camisinin bahçesinde oğlunun da yattığı türbeye defnedildi.

Ali Paşa kaynaklarda ağır başlı, sert tabiatlı ve inatçı kimliğiyle (temerrüd) tanıtılır, ayrıca hayır severliğiyle de anılır. Tarihle, fıkıhla ve şiirle uğraştığı, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunduğu kaydedilir. XVI. yüzyılın tezkire yazarlarından Ahdî'yi uzun süre himaye ettiği bilinmektedir. Tokat'ta bir cami, bir hamam, Erzurum'da bir cami, bir köprü (Karaz Köprüsü), Hasanka-

Temerrüd Ali Paşa tarafından Çorum'da inşa ettirilen hamam